

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

A 11. SZÁZADI MAGYAR–NÉMET HÁBORÚK

Szent István és II. Konrád háborúja 1030-ban

■ Géza fejedelem és Szent István uralkodása első évtizedeinek baráti magyar–német kapcsolataiban a fordulat II. Konrád császár 1030. évi támadásával kezdődött, pontosabban hosszas érlelődés után robbant ki. Az 1030. évi hadjáratot felvezethették kisebb határ menti összecsapások. Erről a háborúról nagy jelentősége ellenére is csak rendkívül hézagos információink vannak. Az 1030. évi német támadás pontos oka máig vitatott, sőt érdekes módon maguk a német források is bizonytalanok, olykor éppen a németekre előnytelen okokat jelölnek meg. A császár udvari káplánja, Wipo szerint „ugyanabban az időben a bajorok hibájából köztük és a magyarok között olyan súlyos összetűzések támadtak, hogy István, a magyarok királya többször betört és zsákmányt ejtett a norikumiak, vagyis a bajorok területén”.

Az bizonyos, hogy István sógora, II. Henrik császár 1024-ben bekövetkezett halála fordulatot idézett elő a német külpolitikában. Konrád legközelebbi tanácsadója az a Brúnó augsburgi, püspök lett, aki II. Henrik testvéreként már korábban is szembehelyezkedett az elhunyt császár politikájával. Ez vélhetően a magyar ügyeket is érinthette, bár Brúnó már 1029-ben eltávozott az élők sorából. Hasonlóképpen ütköztek a magyar érdekek Velence kérdésében, ahol Orseolo Ottó dózse felesége István név szerint nem ismert nőtestvére lett. Végül reális, de

Az 1030. évi támadás visszaverésének szimbolikus jelentősége volt, hiszen a későbbi magyar történelemben időről időre visszatekintettek Szent István győzelmére, és erőt merítettek belőle.

szintén pontosan nem ismert nézeteltérés forrása lehetett a bajor hercegség megöröklésének joga, ami Gizella királynőn keresztül Imre herceget is a hercegséget maguknak követelők közé emelhetette. Annyi bizonyos, hogy a feszültség első jelének az tekinthető, hogy 1027-ben egy német, magukat zarándokoknak mondó csapatot, köztük a császár követét, a mainzi érsekség egyik leggazdagabb püspökét a magyar király nem engedte át országán Bizánc felé.

Pontos adattal rendelkezünk a hadjárat megindulásáról. Kevés fennmaradt forrásaink egyikéből tudjuk, hogy a császár, II. Konrád 1030. június 21-én a Regensburghoz közeli Niederaltaich bencés monostorában éjszakázott, majd a hadjáratot befejezvé oda is tért vissza. A német sereg pontos útját mára lehetetlen rekonstruálni, minden bizonnyal azt a hadi és kereskedelmi utat követte, amelyet a Magyarországán átvonuló zarándokok, majd a század végétől a keresztések.

Konrád magyarországi hadjárata az első írásos adat a nyugat-dunántúli határvédelmi rendszer kiépítéséről. E védelem kihasználta a dunántúli erdőségeket, mocsarokat és folyókat, így a Rába, Rábca, Lapincs, Zala, Mura által nyújtott természetes erősítési lehetőségeket. Az országba vezető hadi utakat úgy vezette, hogy azok jól védhető, az útra merőleges, favásas sáncokkal megerősített átjárókon, ún. kapukon, portákon vezessenek át, így találjuk Vereckénél az Orosz kaput, a Poprád folyónál Sárosban a Lengyel kaput vagy a Német kapukat Kapuvárnál és Radkersburgnál. A határvidéken nagy kiterjedésű területeket hagytak lakatlanul, az ún. gypüket, s az azon átvezető utakat ellenséges támadás esetén könnyen járhatatlanná tudták tenni elárasztással, földmunkával, torlászokkal. A határvédelem súlypontja majd csak a 13. századtól tevődik át a várakra, addig a gypük és kapuk védelmére kirendelt határőrnépekre támaszkodott. Ezek leginkább könnyűfegyverzetűek voltak, így székely, besenyő íjászok, akik a nehéz terepviszonyok között is könnyen mozogtak, elvégezték a szükséges felderítést, határőrizetet. A határvédelem számos ponton mélységében is tagolt volt. Az utakat ellenőrző pontokon vezették át, miként a délnyugatról érkező, ún. Olasz út első sáncolására még a Muránál került sor, a Német utat a Lapincs folyónál védték, majd a két út találkozásánál Vasvárnál újabb ellenőrző ponton haladt át, hogy ezután akadálytalanul lehessen eljutni rajta az ország szívébe, Veszprémbe és Székesfehérvárra. Az északi út, a Lajta vidéki, a kapuvári sáncokon haladt keresztül, hogy azután Győrön át a Vértes hegységen átvezető hadi úton érje el Fehérvárt.

1030-ban a rendkívül erős, még távoli lotaringiaiakat és luxemburgiakat is felsorakoztató, morva segítséget is maga mögött tudó birodalmi seregnek azonban sikerült áttörni a sáncok és kapuk első vonalán, miközben összezsúpolásokról nem olvasunk, ami jelzi, hogy a magyar hadvezetés becsalta őket a nyugat-magyarországi folyók között kialakított magyar határvédelem területére. Pozsony és Moson várát csak a későbbiekben erősítették meg úgy, ahogyan azok az 1051-es, majd az 1096-os harcok idején szemünk elé tárulnak. Utánpótlási nehézségeik miatt azonban így is – mint többször is a 11. század folyamán – július derekán a Rába folyó vonalánál vissza kényszerültek fordulni. Élelmiszer-utánpótlásuk elakadt, a helyszínről nem tudtak zsákmányolni, s – szemben a későbbi hadjáratokkal – magyar támogatókkal nem rendelkeztek.

A *Niederaltaichi* évkönyvben olvasható kortárs bejegyzés szinte mindent elmond, amit ma az eseményekről tudhatunk: „Konrád császár [...] Magyarországról azonban sereg nélkül tért vissza, anélkül, hogy bármit elért volna, mivel se-regét az éhezés szorongatta és Bécsnél a magyarok fogságba ejtették.” A feltéte-

lezés szerint a magyarok a visszavonulókat Kapuvár közelében szétverték, majd üldözték őket, és Bécsnél bekerítették a sereg egy részét. Ezt az utóbbi eseményt sokáig úgy értelmezték, hogy a magyarok Bécszet foglalták el, ám az ekkor még jelentéktelen település megemlítésének nem sok értelme lett volna, Bécsnek 881 után ez a második írásos említése. Sokkal valószínűbb, hogy a német sereget kerítették be, s kényszerítették egy számukra megalázó béke megkötésére.

A háborút lezáró béke Magyarországnak területi gyarapodást, egy keskeny nyugati területsávot juttatott a határövezetben. Korábban itt a Fischa és Lajta folyók közötti területekre gondoltak, újabb vélemények szerint már a hadjáratot megelőzően a Fischától keletre eső terület Magyarországhoz tartozott, s így a területi nyereség a Dunától északra, a Morva és Thaya folyók vidékén keresendő.

A győzelemnek már a magyar kortársak is nagy jelentőséget tulajdonítottak. Ezt bizonyítja, hogy a Konrád császár feletti magyar győzelem bekerült István király nagyobb legendájába is, s csak sajnálhatjuk, hogy egykorú magyar krónikás tudósítás nem maradt fenn az eseményről, noha a korai magyar krónikás ismerete és többször is idézte az előbb említett *Niederaltaichi évkönyvet*. Az István-legenda szerzője szerint a németekkel szembekerült magyar sereget isteni beavatkozás menti meg, hiszen a szöveg szerint égi küldött jelenik meg a császár táborában, s szólítja fel a német császárt visszafordulásra.

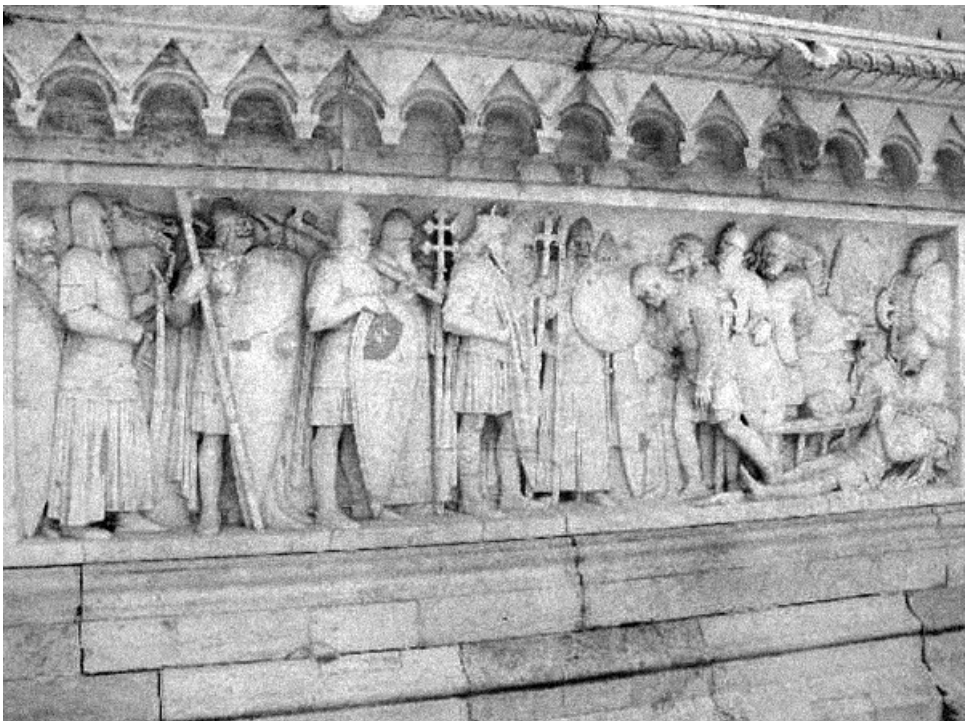
„Mindjárt másnap hírnök érkezett a germánok táborába minden egyes vezérhez, mintha a császár küldte volna, és parancsot adott át a visszatérésre. Mihelyt az ellenség visszavonult, és a szent férfi [István király] felismerte, hogy Isten oltalmának irgalma látogatta meg, a földre borulva hálát adott Krisztusnak és szülőanyjának, kinek védelmébe magát és országának gondját szüntelen imában ajánlotta. A császár pedig megrémült övéinek ennyire váratlan kudarcától, és tudakolta, miképpen történt a dolog. Mikor aztán megértette, hogy a hírnök, aki őket visszatérítette, valóban nem volt az ő híve, nem kételkedett, hogy ez Isten szándékából történt a leghívebb király reményeinek megerősítésére, és azontúl országának megtámadásától tartózkodott, mert visszatartotta az örök bíró [azaz Krisztus] félelme.” (Szent István ún. *Nagyobb legendája* nyomán íródott *Hartvik-legenda* 16. fejezetéből.)

Közelebbi kapcsolatban Szent István legendájával talán Wipónak *II. Konrád tettei* című, az 1024–1039 közötti éveket tárgyaló munkája áll. Wipo ugyanis a magyar szerző vélekedésével összhangban állítja, hogy István „csupán az Úrtól kért sürgetve védelmet, miután egész országában könyörgést és bűjtöt rendelt el”, ami eredménnyel is járt. Wipo a császár visszavonulását a következő mondatban a magyar határvédelemmel, folyókkal, erdőkkel indokolja, valamint azal, hogy a határszélen való pusztítással már elégtételt vett az őt korábban ért sérelmen. A háttérben azonban kitapintható a magyarok javára történt isteni beavatkozás gondolata – még ha kimondottan nem is említi azt. Sejthetően arra utal, hogy csak az égiek tudták megakadályozni a német győzelmet. Wipónak a későbbi császár, III. Henrik kíséretében akár alkalma is nyílhatott Magyarországon megfordulni, illetve a magyar politikával kapcsolatban akár első kézből információkhoz jutni. Wipo szövegére alapozva gondolta ifj. Horváth János, hogy a koronázási palást esetleg Szent Istvánnak a német betörés kapcsán tett fogadalmához köthető, az mintegy fogadalmi ajándékként készülhetett, hiszen azon az 1031-es évszám szerepel.

Annál meglepőbb, hogy az 1140–1150 között íródott német nyelvű *Kaiserchronik*, azaz a Császárok krónikája a korabeli forrásoknak teljes mérték-

ben ellentmondva egy német győzelemről tudósít az 1030-as háború kapcsán. A *Kaiserchronik* meghatározó írásműve a németföldi Magyarország-képnek. Nem meglepő módon István király, ekkorra már ismert szentségéről, szentté avatásáról semmit sem szól, ezzel szemben nagy részletességgel adja elő Konrád 1030-as magyarországi hadjáratát. Meglepő, hogy nem említi a magyarok frissen szerzett hitét, sőt éppen ellenkezőleg, egyszer hunoknak nevezi őket. Ugyanakkor a krónika szerzője a csata előtt a nyugati hadvezérek szokása szerint szónokoltatja a magyar királyt seregéhez, mintha István király nyugati ellenfél lenne. István hazájuk védelmére és becsületük megőrzésére hívja fel katonáit. Ebben persze elhelyezi azt a fricskát, hogy István király a Rajnán túl vezetett kalandozó hadjáratok szívet melengető emlékének felidézésével akarja bátorítani katonáit, ami ambivalens érzéseket kelthetett a nyugati olvasóban és hallgatóban.

A meglepően részletesen előadott történetben a döntő momentum mégis Konrádnak a csatát megelőző napon megtapasztalt álma, amit főemberei fejtenek meg. Az álomban István király egy hajón közeledik a császárhoz, de mielőtt elérte volna és hozzá szólhatott volna, a hajó elsüllyedt, majd egy fekete kutya jelenik meg, amely felfalja a magyarokat. Az álom szerepe ebben a történetben kétségbenvonhatatlanul a császár oldalán való égi beavatkozás bizonyítása volt. Nem utolsósorban ezt támasztja alá a császár megdőbbenése a magyarok hatalmas számától, érzékeltetve, hogy azt emberi erővel nem lehet legyőzni. Konrád az égi támogatást meg is hálálta, hiszen a sebesültek és haldoklók látványa meglágyította a szívét, véget vetett az öldöklésnek, a legyőzött ellenfél, azaz a magyarok fosztogatásának, Istvánnak pedig megkegyelmezett. Az események leírásának célja mind a magyar, mind a német szerzők esetében királyaik kegyességé-

gének és jámborságának igazolása volt: István az égiek segítségével arat vértelen győzelmet, míg Konrád megálljt parancsol a harc hevében katonáinak, és megkíméli az életben maradtakat.

Az eseményeket a békekötés zárja, melynek során a korabeli forrásokkal, így Wipo leírásával összhangban István király követküldéséről beszél. Más források, így a *Niederaltaichi évkönyv* arról is tud, hogy a fiatal Henrik maga ment békét kötni, amire 1031 tavaszán ismert tartózkodási helyei lehetőséget is kínálnak.

Feltűnő, hogy mindkét szövegben, István legendájában és a *Kaiserchronik*ban égi segítség magyarázza meg a csata kimenetelét, ami joggal veti fel annak lehetőségét, hogy a kortársak tudatában voltak az események eltérő német és magyar értelmezésének, az azokra adott népies, hősének típusú magyarázatoknak. Így a magyar legenda csodás beavatkozása akár a német értelmezésre adott válasznak is tekinthető lenne. Valóban, a német szakirodalomban már régen felmerült annak lehetősége, hogy a *Kaiserchronik* egy korábbi délnémet helyi hagyományt vett át. A magyar hadjáratokat egyébként tényleg sokáig emlegethették a német résztvevők, miként az 1051-es magyarországi hadjárat kapcsán a németek ellátási nehézségeit Benno, a később szentté avatott osnabrücki püspök kortárs életírása is megörökítette. Az életírás szerzője maga is népszerű német nyelvű énekekről és történetekről tesz említést: „máig ismert fabulák és népnyelvű dalok”-ról, amelyeknek a megszületését valóban rendkívüli körülmények indokolhatták, s ilyen-nél találkozott a németek már 1030-ban is. A magyar győzelem hazai szóbeli hagyományával is számolhatunk, még ha annak a magyar és a német krónikákban nem sok nyoma maradt is. Könnyen elképzelhető, hogy a magyar legendaszerzőnek csodás eseménnyel kellett a németek feletti győzelmet megmagyaráznia, azt a győzelmet, ami a század második felében már hihetetlennek tűnt, vagy éppen a németek által terjesztett magyar vereség rágalmát kellett megcáfolnia. Akár egy akkorra már kialakult német szóbeli hagyomány létével is számolhatunk, melyre a magyar legenda szerzője egy, nem is akármilyen választ adott: ha a németeknek egy kutya jön a segítségükre, a magyaroknak maga Szűz Mária.

Ezután a magyarországi trónutódlási harcokban egészen 1108-ig egy német-barát párt folyamatosan igénybe vette a német császár katonai segítségét. Az ország történetében komoly veszélyként, reális lehetőségként jelent meg a tartós német hűbéri alávetés veszélye. Az 1030. évi támadás visszaverésének szimbolikus jelentősége volt, hiszen a későbbi magyar történelemben időről időre visszatekintettek Szent István győzelmére, és erőt merítettek belőle.

A német–magyar csaták kora (1051–1052)

■ Szent István halálakor saját fia, a később szentté avatott Imre herceg már nem volt életben. A király halála után szinte azonnal kialakult egy német és hazai párt a magyar politikában, az előbbi értelemszerűen a német fegyverek erejére támaszkodott. Velencei Péter magyar király már 1041 októberében megjelent Regensburgban, hogy német segítséget kapjon riválisa, Aba Sámuel választott királlyal szemben. III. Henrik, ekkor még csak német király – 1046-tól császár – jó érzékkel vette észre a lehetőséget, hogy a trónutódlási válságba süllyedt Magyarországra kiterjessze befolyását. Tíz esztendő alatt tíz hadjáratot vezetett az ország ellen. 1042 szeptemberében a Garam folyóig jutott, 1043-ban a Duna partján próbálkozott, míg végre 1044-ben a németeknek sikerült átkelni a magyar határvédelmen, s július 5-én legyőzték Abát a Győr megyei Ménfő közelé-

ben nyílt mezei csatában. Henrik ezután a magyar koronázó városba, Székesfehérvárra vonult, ahol visszaadták neki a még III. Ottó császártól származó magyar királyi lándzsát.

Az 1051-es német–magyar harcok

■ Az 1044-es harcok következtében veszett el Magyarország 1030. évi területnyeresége, s a magyar–német/osztrák határ évszázadokra a Lajta folyónál állandósult. A ménfői katonai kudarc, de még inkább Péter király halála után I. András király uralkodása alatt az ország előkelői átmenetileg egységesen szálltak szembe a német terjeszkedési törekvésekkel. Ennek letörésére III. Henrik nagybátyja, Gebhard, regensburgi püspök 1050-ben tört be az ország határszéli részébe, és nagy zsákmányt ejtett. A magyarok röviddel Gebhard távozása után benyomultak az Aba által 1043-ban Henriknek átengedett, utóbb Neumark elnevezés alatt új határgrofsággá emelt területre, és azt központjával, Hainburggal együtt dúlták.

A német megtorló támadás nem is váratott sokat magára. Ennek eredményeként a birodalmi német sereg 1051 júliusában már Regensburgnál gyülekezett, ahova augusztus elején maga Henrik is megérkezett. Úgy látszik, nemigen vetettek azzal számot, hogy minél nagyobb egy sereg, annál nehezebb az utánpótlását megszervezni, következésképpen annál sebezhetőbb.

Augusztus közepén a sereg már Passau környékén volt, ahonnan megkezdte előnyomulását a Duna jobb partján a magyar határ felé, és augusztus végén Hainburg alatt ütött tábort. A Dunán a sereget élelemszállító hajóhad kísérte. Ez a nyár azonban igen esős volt, így a Lajta, Fertő, Hanság, Rábca és a Rába vidéke a nyári nagy esőzések és a magyarok védő intézkedései, a gátak átvágása folytán teljesen járhatatlanná vált.

A német támadás két irányba vette kezdetét: a sereg kisebb része Welf karintiai herceg vezérlete alatt a Duna bal partján a Vág, Nyitra, Garam vidékén támadott. Közben nem felejtették a korábbi német hadjáratok keserű tapasztalatait, s a Dunán élelmiszereket vivő hajóhadat küldtek Gebhard regensburgi püspök parancsnoksága alatt. A német fősereg a császár, III. Henrik vezetésével a Zala folyó forrásvidékén tört be az országba. Tudatosan az ország központja, Székesfehérvár irányába törtek előre, hogy annak elfoglalásával kényszerítsék hátrányos alkupozícióba a magyar királyt. A magyarok nagyon bölcsen úgy védekeztek, mint 1030-ban: maximálisan kihasználták a nyugati határszél természetes, vizek és mocsarak nyújtotta lehetőségeit, a betört sereg előtt pedig a felperzselt föld taktikáját alkalmazva komoly ellátási problémákat idéztek elő a császári seregben.

Ehhez a hadjáratához kapcsolódik a magyar középkori történetírás egyik legrszebb, bár nem feltétlenül hiteles története, ami azt meséli el, hogy miként csapták be a magyar felderítők Gebhard püspököt. Úgy történt ugyanis, hogy a magyarok elfogták a császári hírvivőt, s az elkobzott levelet egy másikkal pótolták. A meghamisított levélben ura, III. Henrik nevében Gebhard tudomására hozták, hogy a császári parancs értelmében azonnal forduljon vissza, s térjen vissza Németországba. A *Képes Krónika* szerint a következőképen: „Vedd tudomásul kedves Gebhard püspök, hogy birodalmunk nagy és fontos dolgai bennünket Magyarországból Németországba visszatérni kényszerítenek; ellenségeink ugyanis birodalmunkat elfoglalták. Azért a hajók elpusztítása után siess te is, amily gyorsan csak teheted, elibénk Regensburgba, mert neked sem tanácsos tovább Magyarországon maradni.”

Miután Gebhard püspök engedelmeskedett a parancsnak, a sereg utánpótlás nélkül maradt, s a magára maradt császár is kénytelen volt hazatérni. Közben átvonultak a Vértes hegységen, ahol eldobálták pajzsukat, fegyvereiket, s innen nyerte volna a hegység a nevét. A 13. században Kézai Simon még a Bársonyos helynevet is erre az eseményre vezeti vissza, mondván, hogy bársonypárnákat is eldobáltak. Felteszik a mai kutatók, hogy – amennyiben a történet hiteles – a Gebhardnak küldött hamisított levelet az a tihanyi alapítólevélben említett Miklós püspök írhatta, akiben talán korai történeti feljegyzéseink szerzőjét, vagyis első történetírónkat is tisztelhetjük.

A németek számára Bodajktól kezdve a visszavonulás már valóságos futássá változott át, a 34 kilométernyire fekvő Bársonyos-hegy (a mai Bársonyos fölött emelkedő magaslat) irányában. Itt valamiképpen sikerült újból élelmiszerekhez jutni, mert Kézai szerint „azon a helyen a császár ételt és italt nagy bőven szolgáltatott ki embereinek, amelytől legnagyobb részük megmámorosodék”. A Győr mellől elindult német sereg három részre tagozva közeledett a Rábca felé. Az elővéd válogatott burgundi, szász és lengyel fegyveresekből állott; azután következett a sereg zöme Henrik parancsnoksága alatt, s végül az utóvéd azzal a feladattal, hogy az üldöző magyarokat távol tartsa. A magyarok a visszavonulókat már nem akarták megállítani, innen háborítatlanul folytathatták útjukat Hainburg felé, ahova október 25-ike táján érkezett meg. November 12-én pedig már Regensburgban találjuk a császárt, ahol végre kipihenhetette a sikertelen magyar hadjárat fáradalmait.

A német kudarc oka részben a nagy kerülő által előállt idővesztésben jelölhető meg. A főerővel célpontjának tekinthető Székesfehérvár a kiindulópontot képező Hainburgtól Győrön át 160 km, Sopronon át 250 km, ám a valóságban követett útvonalon, Karintián át csak a Mura menti országhatárig majdnem 300 km, ahonnan még további 200-220 kilométert kellett megtenni. Az a nagy előnye persze kétségtelenül megvolt a nagy kerülőnek, hogy annak révén a német főszereg az északi határ menti erdőséget, folyókat, vizenyős területeket mind elkerülte. Lehet, hogy túloz a hadtörténész Breit József, amikor az ütközetet és győzelmet az 1812-es híres francia–orosz küzdelemhez hasonlítja, de a magyar függetlenség szempontjából meghatározó jelentőségű katonai sikerről van szó.

Az 1052-es hadjárat

■ Az 1051-es magyar győzelmet ténylegesen a következő évi pozsonyi diadal koronázta meg. Az, ami a lengyeleknek a korban nem sikerült, az a magyar seregeknek két egymást követő esztendőben is megadatott: megszegényítő vereséget tudtak mérni a támadó császári csapatokra. A győzelem kivívásában feltétlenül nagy szerepe lehetett András királynak és fiának, Béla hercegnek, noha forrásaink a részletekről hallgatnak.

Az 1052. évre elhatározott hadjáratához Henrik a tavalynál számra nézve kisebb, de élelmiszerekkel bővebben ellátott s a céloknak megfelelően ostromgépekkel is felszerelt sereget gyűjtött egybe Regensburg tájékán, s július közepén részint szárazon és vízen, azaz részint a Dunán elindulva 20-án Passaubá, a hó végén pedig Magyarország határára érkezett. Hadműveleti terve és legközelebbi célja Pozsony elfoglalása volt. A város alá érkezve hajóival horgonyt vetett, és nyomban hozzálátott vízen és szárazon a város ostromlásához. Amde Pozsonyból, amelyet Henrik 1042-ben ellenállás nélkül elfoglalt, időközben erős vár lett,

s szívós ellenállást fejtett ki. A védők közül, a korabeli feljegyzéseknek köszönhetően ismerjük András, Uros, Voitech (Adalbert), Villöngard vagy Vilunpard, Márton és Zotmund nevét, aminek hitelességét erősíti, hogy néhányuk korabeli oklevélben is előfordul. Kétségtelen, hogy a krónikás feljegyzés magja egy közel egykorú magyarországi feljegyzésre vezethető vissza, amit a későbbiekben bővítettek ki. A város ostroma mindvégig sikertelen marad, mivel a Dunán érkező hajókat a magyar krónikás feljegyzése szerint, Zotmund vezetésével magyar bűvárok megfűrták, azaz harcképtelenné tették.

A pozsonyi csatához kapcsolódik az a momentum, amikor első ízben magyar földre lépett a római pápa. IX. Leó pápa augusztus végén vagy szeptember elején érkezett Henrik táborába, hogy személyesen járjon közbe a béke érdekében a német császárnál, igaz, ekkor még sikertelenül. Az ostrom még szeptember végéig tovább folyt, a hazai krónika szerint összesen nyolc hétig tartott. Szeptember végén a német sereg elhagyta Pozsony környékét. A háború békekötés nélkül ért véget, s október 7-én már Henrik is Regensburgban volt Leó pápával együtt.

Azt, hogy a magyar krónika jelenlegi formájában bizonyos távolságból reflektál a történetekre, nehéz lenne kétségbe vonni, hiszen a 89. és 90. fejezet felcserélésével az időrendet is megváltoztatja: előbb meséli el az 1052. évi, mint az 1051. évi eseményeket. S akkor még nem utaltunk a szóbeli hagyomány kialakulásához szükséges időre, ami – éppen a Vértes hegyéhez fűződő mondanokor kapcsán – a szövegből kiolvashatóan már megtörtént. A szóbeliségre emlékeztető fordulat, mint például „futottak, anélkül, hogy megfordultak volna”, az élő nyelvi szövegformálódás hatására utal. Az előbbiek már első pillantásra is elég nyomós okot kínálnak arra, hogy elgondolkozzunk a fejezet csataleírásainak egykorúságán, noha ezt eddig a történeti és hadtörténeti szakirodalom nemigen tette meg.

A rövid 89. fejezet tartalmazza Pozsony ostromát, Zotmund, azaz Bűvár Kund történetét, valamint a harcban kitűnt magyarok felsorolását. A hadi eseményeknek meghatározó elemei voltak a teherszállító hajók, amelyeket a visszaindulás előtt általában elsüllyesztettek, mint arra 1051-ben is sor került. A magyarok hadicseléről, a hajók elsüllyesztéséről német forrásaink nem tudnak, ami miatt megtörténtét persze kategorikusan nem tagadhatjuk, de kétségeinket megnöveli. Valószínűleg azoknak van igazuk, akik úgy vélik, hogy a hajók elsüllyesztésére a hadjárat befejezése adott alapot, s azokat maguk a németek vették végbe. Az 1051-es adatok alapján úgy tűnik, hogy a folyásiránnyal szemben kritikus körülmények között nem kísérelték meg a vontatást, inkább sorsukra hagyták, használhatatlanná tették a hajókat, hogy az ellenfél ne tudja azokat megszerezni. Zotmund bűvár bravúrájának megfogalmazása nagy valószínűséggel egy, az eseményekhez képest jóval későbbi krónikás tollából származik, ami a német hajók elsüllyesztésének rövid, annalsztikus híradását kommentálhatta és bővíthette.

A 90. fejezet szerencsére sokkal terjedelmesebb, ám egyúttal sokkal problematikusabb is. A történet novellisztikus átalakításának szándéka ebben a fejezetben sokkal jobban megragadható. A hadjárat leírása a továbbiakban egyre erősebben a meseszöveg irányába hajlik, igaz, Miklós püspök nevének említése még korabeli információra utal. A hadicsel részletes leírása, a levélből való – nyilván fiktív – idézetek mind tudatos szerkesztést mutatnak. Nem kevésbé csökkenti az egykorúság lehetőségét annak novellisztikus leírása, hogy a történet végén a németek belehalnak a magyar király bőkezű élelmiszersegélyébe,

mintegy halálra eszik és isszák magukat. A békekötés korabeli oklevelekből kölcsönzött kifejezéseiről szintén vita folyik a kutatásban, ám e kifejezések előfordulása egyáltalán nem zárja ki a történet egészének kései megfogalmazását.

A történeti érvek közül a levélküldés hitelességének maga Gebhard személye mond ellent a legnagyobb súllyal. Tudvalévően Gebhard regensburgi püspök (1030–1060) anyai ágon II. Konrád császár mostohatetvére volt, de közeli rokonságban állt III. Henrik császárral, sőt a német származású pápákkal, IX. Leóval és II. Viktorral is. Gebhard Würzburgban tanult, a térséget, Magyarországot és a birodalmi bürokráciát jól ismerő személy volt, aki 1046-ban urát itáliai útjára is elkísérte, és részt vett a páviai zsinaton. Annak ellenére, hogy a püspök nagyobb érdeklődést mutatott a katonáskodás, mint az egyházi dolgok iránt, nehezen elképzelhető, hogy egy ilyen egyszerű, már-már átlátszó csellet meg lehetett volna téveszteni.

1051-ben a német seregben a hajók és szekerek hiányát a német krónika éppenséggel kiemeli, ami nyilvánvaló ellentmondásban áll a magyar krónikás állításával. Az utánpótlás valóban komoly gondot jelenthetett a németeknek. Ellátási nehézségeiket még Benno korábban említett életírása is megőrkítette. A modern német történeti feldolgozások ugyanakkor nem adnak hitelt a levélcselnek, míg a magyar bűvárok vitézségére vonatkozóan némileg megengedőbbek. A hajók megfűrásának elfogadásában nagy szerepet játszik, hogy a 16. század elején működő Aventinus krónikájában említi az eseményt, ám tudvalévő, hogy a kiváló bajor humanistának nem voltak önálló magyarországi forrásai, a magyar krónika írott vagy nyomtatott kiadásait használta.

A végeredmény persze már nem ennyire pozitív: a magyar katonai előnyt András diplomáciai előnnyé igyekezett változtatni, s saját hatalmát a német császárlány kezének saját fia számára való megnyerésével látta biztosíthatónak. András követei valószínűleg 1056 szeptemberében a goslari birodalmi gyűlésen kérték nőül a magyar király hároméves Salamon fia részére Henriknek 9 éves leányát, Juditot. A végleges béke megkötését a császár halála hiúsította meg. De nem végleg, mert 1058. szeptember havában Henrik özvegye régens-császárnőként fiával, IV. Henrikkel fényes kísérettel Magyarország felé utazott, és a Morvamezőn ünnepélyesen átadta leányát az őt nagy pompával fogadó András királynak.

E házasság a magyarországi német beavatkozást még majd egy fél évszázadra prolongálta, hogy azt végérvényesen az investitúraküzdelmek tetőzése szüntesse meg végleg. 1063-tól valóban ismét támadásba lendülnek a németek, akiket ekkortól már a Salamon-párt támogat, s juttat átmeneti sikerekhez.

A német–magyar háborúk során a magyar hadsereg és határvédelem kitérően vizsgázott, amikor majdnem egy évszázadon át állta a német birodalmi seregek támadásait, amelyeket nemegyszer még magyar szövetségeseik is támogattak. A fiatal magyar állam sikerrel védte ki az első jelentős külföldi támadássorozatot, s ennek eredményeként egészen Mohácsig megvettette a politikailag és katonailag önálló királyság alapjait, s elkerülte a cseh vagy lengyel fejlődés útját.

■ VÁLOGATOTT IRODALOM

Bagi Dániel – Veszprémy László: *Udvari és populáris regiszter a 11–12. századi magyar és német krónikákban*. Korai magyar és német elbeszélő források érintkezési pontjai. *Hadtörténelmi Közlemények* 130 (2017). 3. sz. 699–718.

Csepregin Oszkár: *Legenda és valóság a krónikák tükreben*. Mi történt valójában 1052-ben Pozsony alatt? In: Csepregi Klára, Csepregin Oszkár etc. (szerk.): *A történelem peremén*. Adalékok Magyarország történetéhez. Bp., 2012. 113–148.

- Bresslau, Harry: *Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Konrad II.* I–II. Leipzig, 1879–1884. Bd. 1. (1879) 1024–1031. I. 297–298.
- Gerics József: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái.* Bp., 1961. 19–22; Uő: *Domanovszky Sándor; az Árpád-kori krónikakutatás úttörője.* Századok 112 (1978). 235–240, újraközölve Uő: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban.* METEM, Bp., 1995. 8–22.
- Gerics József: *A krónikakutatás és az oklevéltan határán.* Irodalomtörténeti Közlemények 78 (1974). 281–295.
- Horváth János: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Bp., 1954. 309–311.
- Gombos Ferenc Albin: *Szent István háborúja II. Konrád római-német császárral 1030-ban.* In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára.* I–II. Szerk. Serédi Jusztinián. MTA, Bp., 1938. II. 109–132. és új kiadása (Szent István, Bp., 1988).
- Kaiserchronik eines Regensburger Geistlichen.* Ed. Edward Schröder. Monumenta Germaniae Historica Deutsche Chroniken I,1. Hannover, 1892 (Neudruck 1964). 1. 79–392, 397–408;
- Makk Ferenc: *Magyar külpolitika (896-1196).* Szegedi Középkorász Műhely (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 2.), Szeged, 1993.
- Myers, Henry A. (transl.): *The Book of Emperors. A Translation of the Middle High German Kaiserchronik.* West Virginia University Press, [Morgantown] 2013. (51. fej.) 362–364.
- Radek Tünde: *Das Ungarnbild in der deutschsprachigen Historiographie des Mittelalters.* (Budapester Studien zur Literaturwissenschaft 12.). Frankfurt am Main, Berlin, Bern et al. 2008. 190. (disszertáció, Bp., 2005. 166–167.)
- Szabó Csaba: *Die militärischen Aspekte der deutsch-ungarischen Beziehungen während der Salierzeit.* Ungarn Jahrbuch 21 (1993-1994). 1–18.
- Varga, Gábor: *Ungarn und das Reich vom 10. Bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation.* (Studia Hungarica 49) Verlag Ungarisches Institut, München, 2003. 96–98.
- Veszprémy László: *Korhűség és forrásérték a Magyar Krónika egyes fejezeteiben.* In: *Arcana Tabularii.* Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk. Bárány Attila – Szovák Kornél – Dreska Gábor. I–II. Bp.–Debrecen, 2014. 809–824.
- Wolfram, Herwig: *II. Konrád magyarpolitikája.* In: Veszprémy László (szerk.): *Szent István és az államalapítás.* Osiris, Bp., 2002. 511–525.
- Wolfram, Herwig: *Konrad II. 990-1039. Kaiser dreier Reiche.* Beck, München, 2000.

